

КОНТРОЛЬ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ У ВИШІ

Контроль навчальних досягнень студентів, безперечно, є однією з важливих складових учбового процесу. Традиційна система оцінювання, так звана 5-бальна система, яка доволі довго панувала в учбових закладах, потребувала змін та вдосконалення. Необхідність перетворень була спричинена потребою ретельної фіксації досягнень та врахування низки критеріїв. Отже, метою роботи є з'ясувати перспективи та недоліки сучасної системи контролю навчальних досягнень. Предметом дослідження є основні форми та методи контролю навчальної діяльності.

Не викликає сумніву те, що контроль результатів навчання є невід'ємною складовою учбового процесу. На всіх етапах процесу навчання, особливо після вивчення певного розділу програми або завершення ступеня, постає необхідність перевірки рівня опрацьованого матеріалу.

Виявлення такого рівня засвоєння знань учнями, який повинен відповідати освітньому стандарту певної навчальної програми, є метою перевірки результатів навчання. Поняття перевірки знань або контролю результатів навчання у дидактиці є значно більшим за обсягом. Контроль визначається як педагогічна діагностика.

Відповідно до розробок зарубіжних науковців, діагностика — це процес, у якому визначається «рівень засвоєння знань, умінь і навичок, а також і деяких аспектів розвитку й вихованості, обробка й аналіз отриманих знань, узагальнення та висновки про хід процесу навчання та про просування учнів на наступні сходинки навчання, висновки про ефективність роботи вчителів і всього освітнього закладу [2].» Традиційно, контроль за рівнем навчальних досягнень є, водночас, адміністративно-формальною процедурою перевірки роботи власне викладача та навчального закладу в цілому, як такої функції управління, результати якої впливають на прийняття рішень. Крім того, контроль навчання є безпосередньою перевіркою та оцінкою знань учнів педагогом. Поняття "педагогічна діагностика" використовується обмежено і застосовується здебільшого у галузі виховання та означає встановлення й аналіз рівня вихованості, а, отже, є наближеним до психодіагностики.

У вітчизняній дидактиці послуговуються термінами «контроль», «перевірка», «оцінка» та «облік знань». Контроль навчання, у широкому розумінні цього терміна, охоплює зміст перевірки та її функції, види, методи і форми контролю, вимірювання і критерії якості знань, вимірювальні шкали і засоби вимірювання, успішність і неуспішність учнів.

До найважливіших принципів діагностування і контролю успішності зазвичай відносять такі, як об'єктивність, систематичність, наочність, диференційованість та індивідуальний характер, вимогливість викладача, єдність та системність вимог тощо. Сутність поняття «об'єктивність» полягає в науково обґрунтованому змісті діагностичних завдань, процедур, адекватному, дружньому ставленню педагога до всіх студентів та точному, відповідно-

му визначеним критеріям оцінюванню знань. Об'єктивність діагностування вимагає, щоб оцінки знань були тотожними незалежно від методів і засобів контролю, а також педагогів, що запроваджували діагностування.

Дотримання принципу систематичності вимагає запровадження діагностичного контролю протягом усіх етапів дидактичного процесу — починаючи від початкового засвоєння знань і до їх практичного використання. Систематичність вбачається у тому, що знання усіх учнів потребують регулярного діагностування. Контроль варто здійснювати досить часто, щоб надійно перевірити все те, що необхідно знати і вміти учням. Принцип систематичності залучає комплексний підхід до діагностування, у межах якого різноманітні форми, методи і засоби контролю, перевірки, оцінювання використовуються взаємозв'язано та комплексно, підпорядковуючись одній меті. Такий підхід дозволяє уникнути поодинокого вживання окремих методів і засобів діагностування. Принцип наочності або гласності передбачає проведення відкритих випробувань учнів за тотожними критеріями. Рейтинг кожного встановлюється в процесі діагностування та має наочний, порівнювальний характер. Принцип гласності означає також оголошення і мотивацію оцінок. Оцінка — це орієнтир, за яким учні визначають еталони вимог до них, а також об'єктивність педагога. Необхідною умовою реалізації принципу є оголошення результатів дидактичних зрізів, обговорення і аналіз їх за участю зацікавлених людей, складання перспективних планів ліквідації прогалин [4]. Загальновідомо, що студенти працюють по-різному та мають неоднакові здібності. Різною є і робота викладача. Все це обумовлює неоднакові результати навчання. Тому очевидно є потреба розгалуженої градації оцінювання успішності. Усі оцінки повинні бути належним чином диференційовані. Не викликає заперечення індивідуальний підхід до діагностування. Уважно перевіряти треба знання, уміння і навички кожного. Протягом перевірки слід враховувати індивідуальні особливості студентів: їхній темперамент, характер, здібності, нахили, інтереси, потреби, мотиви,

особливості психічних функцій – мислення й мови, пам'яті, уваги, уявлення. Неупередженість та вимогливість викладача до оцінювання роботи — це обов'язкова умова високої якості навчання. Педагог повинен прагнути до об'єктивної і реальної оцінки виконаної учнем роботи. Як відомо, навчальна успішність учнів загальноосвітніх шкіл оцінюється на основі «Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти», розроблених на виконання рішення колегії Міністерства освіти і науки і спільного наказу Міносвіти і науки України та Академії педагогічних наук України «Про запровадження 12-бальної шкали оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти» № 428/48 від 04.09.2006 р. з метою гуманізації освіти методологічної переорієнтації процесу навчання з інформативної форми на розвиток особистості людини, впровадження особистісно-орієнтованого підходу до навчання та підвищення якості та об'єктивності оцінювання.

Звернімося до функцій контролю. Науковці виокремлюють такі з них: освітня, виховна, розвивальна, діагностична, стимулююча, управлінська. Освітня функція передбачає систематичне спостереження викладачем за навчальною діяльністю учнів, виявлення результатів цієї діяльності і коригування у разі потреби. Наступна, виховна функція, сприяє тому, що систематичний контроль і оцінка успішності сприяють вихованню в учнів свідомої дисципліни, наполегливості в роботі, працьовитості, почуття відповідальності, обов'язку, залучення їх до взаємоконтролю сприяє формуванню принциповості, справедливості, колективізму, взаємоповаги [3]. Розвивальна функція полягає у тому, що обґрунтування оцінки власне вчителем, а також самооцінка і взаємооцінка учнів сприяє розвитку логічного мислення, аналізу і синтезу, порівняння і узагальнення, абстрагування і конкретизації, класифікації і систематизації. Діагностична функція контролю допомагає викладачеві виявити успіхи і прогалини в знаннях, уміннях і навичках, визначити їх причини і запровадити заходи для підвищення якості навчання, попере-

дження і подолання неуспішності. Наслідком стимулюючої функції є те, що справедливе і вмотивоване оцінювання успішності є важливим стимулом до подальшого навчання, а з часом — відповідальності. Управлінська функція контролю дає можливість одержати інформацію про успішність і недоліки в навчанні кожного, а, отже, правильно скоригувати студентську роботу і діяльність викладача — змінити методiku викладання, удосконалити організацію навчання тощо. Всі функції взаємопов'язані і комплексні. Відповідно до місця у навчальному процесі виокремлюють такі види контролю:

- 1) попередній;
- 2) побіжний (поточний);
- 3) періодичний або тематичний;
- 4) підсумковий;
- 5) заключний.

Розглянемо основні методи контролю навчальних досягнень. Це такі способи діагностичної діяльності, які дозволяють отримувати зворотний зв'язок у процесі навчання з метою отримання фактів про успішність навчання та ефективність навчального процесу. Методи контролю повинні забезпечувати систематичне, повне, точне і оперативне отримання інформації про результати навчального процесу. Коли говорять про контроль як саме педагогічну діагностику, то й методи перевірки тлумачаться ширше, як засоби наукового дослідження педагогічного процесу. З огляду на це, можна виділити методи учнівського контролю і методи наукової діагностики ("наукового контролю").

Як відомо, у сучасній дидактиці розрізняють такі методи контролю: усний, письмовий, практичний, дидактичні тести, спостереження. Також науковці пропонують методи графічного контролю (Щукіна Г.І.), програмованого і лабораторного контролю (Бабанський Ю.К.), користування книгою, проблемні ситуації (В. Оконь). До методів усного контролю відносяться бесіда, розповідь, роз'яснення, читання тексту, технологічної карти, схеми тощо. Переважною формою усного контролю є монологічне висловлювання учня (коли йдеться про підсумковий контроль

— мають на увазі більш повну, системну відповідь) або бесіда, протягом якої вчитель ставить запитання і слухає відповіді учня. Усний контроль, як і поточний, проводиться на кожному занятті в індивідуально, фронтально або комбіновано. До цього виду контролю або опитування можна залучати дидактичні картки, ігри, технічні засоби [3]. Індивідуальне опитування дає можливість викладачу отримати точне уявлення про рівень засвоєння навчального матеріалу, однак, решта учнів не бере участь у цьому та залишаються пасивними, а отже, виникає проблема їхньої зайнятості. Фронтальне опитування, навпаки, залучає всіх учнів, але не є показовим з огляду на рівень засвоєння інформації.

Активною перевіркою знань є залік та усний екзамен. Вочевидь, екзамен, отримав неоднозначну оцінку як педагогів, так і учнів. Два головних недоліки екзамену з традиційним вибором екзаменаційних білетів учнями є такими: елемент випадковості ("екзамен-лотерея") та те, що екзамен є стресовою ситуацією для учня, стрес блокує інтелектуальні можливості особистості.

Протягом проведення письмового контролю забезпечує глибоку і всебічну перевірку рівня засвоєння навчального матеріалу, оскільки залучає комплекс знань і умінь студента чи учня. Така форма роботи показує теоретичні знання, вміння застосовувати їх для розв'язування певних завдань. Також перевіряється ступінь оволодіння письмовою мовою, уміння логічно, адекватно висловлюватися тощо. Виконання практичних робіт можна вважати досить ефективним засобом перевірки знань та умінь. Спостереження за результатами навчання, отримане протягом поточного контролю, дозволяє також вивчити та виявити показників сформованості знань, умінь та інших результатів навчання. Як правило, ці результати не фіксуються офіційно, але враховуються викладачем для коригування навчального процесу та своєчасного виявлення неуспішності.

Тестування є досить новим методом засобом перевірки результатів навчання. Дидактичний тест — це набір

стандартизованих завдань з певного навчального матеріалу, який встановлює ступінь засвоєння його учнями. Тест є вимірювальним приладом та має відповідати таким вимогам, як надійність, об'єктивність, валідність. Поняття *надійність тесту* означає, що постійно, за однакових умов, результати вимірювання є тотожними. Те, що тест показує рівень засвоєння саме тих знань, які перевіряються, має назву валідність. Тести відносять до чотирьох категорій за видами завдань. Перший тип тестів перевіряє рівень засвоєння фактів, понять, законів, теорій тощо, тобто того, що потребує запам'ятовування і послідовного відтворення. Мова йде про репродуктивні відповіді. Тести другого типу перевіряють вміння виконувати розумові операції на основі вивченого. Третій тип завдань стосується вміння давати самостійну критичну оцінку вивченого. А четверта категорія завдань охоплює уміння вирішувати нові конкретні ситуації на основі отриманих відомостей. Процес порівняння досягнутого учнями рівня володіння знаннями з еталонними вимогами, вказаними в навчальній програмі, називають оцінкою знань, умінь та навичок. У вітчизняній дидактиці до 2000 року була прийнята 4-х бальна система відміток: "5" - володіє у повній мірі (відмінно); "4" - володіє достатньо (добре); "3" - володіє недостатньо (задовільно); "2" - не володіє (незадовільно) [3]. Узагальнена система надпредметних показників оцінювання результатів навчання до певної міри відображена у "Критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти", в яких відзначається, що реформування загальної середньої освіти відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» передбачає реалізацію принципів гуманізації, демократизації освіти, методологічну переорієнтацію процесу навчання на розвиток особистості учня, формування його основних компетенцій.

Підходи до оцінювання навчальних досягнень школярів зазнали змін. Позитивний принцип був покладений в основу оцінювання, мається на увазі те, що варто враховувати рівень досягнень учня, а не його невдачі. Це важливо з огляду на те, що навчальна діяльність повинна

не просто дати людині певний обсяг знань, умінь та навичок, а сформувати її компетенції. «Компетенція – загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, що набуті завдяки навчанню. Отже, поняття компетентності не зводиться тільки до знань і навичок, а належить до сфери складних умінь і якостей особистості [5, с.28].» Основними групами компетенцій є:

- соціальні, пов'язані відповідалністю, активністю у прийнятті рішень та у суспільному житті, вмінням врегульовувати конфлікти мирним шляхом, у функціонуванні і розвитку демократичних інститутів суспільства;

- полікультурні, що стосуються усвідомлення несхожості людей, взаємоповаги до їх мови, релігії, культури, традицій тощо;

- комунікативні, що передбачають володіння усним і писемним спілкуванням, кількома мовами тощо;

- інформаційні, що передбачають оволодіння інформаційними технологіями, вмінням опанувати, критично осмислювати і використовувати різноманітну інформацію;

- саморозвитку та самоосвіти, що пов'язані з готовністю постійно навчатися у професійному відношенні, в особистому та суспільному житті;

- компетенції, що реалізуються у здатності до творчої діяльності.

Оцінювання покликане виявити рівень опанування змісту загальної середньої освіти, на основі якого і формуються компетенції як інтегрований результат навчальної діяльності учнів. Знання, вміння та навички, досвід творчої діяльності учнів є об'єктом оцінювання навчальних досягнень учнів.

Серед основних функцій оцінювання навчальних досягнень учнів виокремлюють такі:

- контролююча, що передбачає визначення рівня досягнень окремого учня (групи), виявлення рівня готовності до засвоєння нового матеріалу;

- навчальна, що зумовлює таку організацію оцінювання навчальних досягнень учнів, коли його проведення

сприяє повторенню, уточненню і систематизації навчального матеріалу, вдосконаленню підготовки учня (групи);

- діагностико-коригуюча, що допомагає з'ясувати причини труднощів, які виникають в учня під час навчання, виявити прогалини у знаннях і вміннях та коригувати його діяльність, спрямовану на усунення недоліків;

- стимулюючо-мотиваційна, що визначає таку організацію оцінювання навчальних досягнень учнів, коли його проведення стимулює бажання поліпшити свої результати, розвиває відповідальність та сприяє змагальності учнів, формує мотиви навчання;

- виховна, що передбачає формування вміння відповідально й зосереджено працювати, застосовувати прийоми контролю і самоконтролю, розвиток кращих якостей особистості [5].

З метою забезпечення об'єктивного оцінювання рівня навчальних досягнень учнів вводитьься 12-бальна шкала, побудована за принципом урахування особистих досягнень учнів [2]. Під час визначення навчальних досягнень учнів аналізують відповідь учня за такими параметрами: фрагментарна, неповна, повна, логічна, обґрунтована тощо; визначають якість знань, правильність, осмисленість, глибину, гнучкість, системність, узагальненість; виявляють ступінь сформованості загально навчальних і предметних умінь та навичок; контролюють рівень оволодіння розумовими операціями: вміння аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування, узагальнення тощо; обов'язково беруть до уваги самостійність тверджень.

Вказані орієнтири покладено в основу виділених чотирьох рівнів навчальних досягнень учнів: початкового, середнього, достатнього, високого.

У загально-дидактичному плані рівні визначаються за такими характеристиками:

перший рівень – початковий (відповідь учня при відтворенні навчального матеріалу елементарна, фрагментарна, зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення);

другий рівень – середній (учень відтворює основний навчальний матеріал, здатний розв'язувати завдання за зразком, володіє елементарними вміннями навчальної діяльності);

третьої рівень – достатній (учень знає істотні ознаки понять, явищ, закономірностей, зв'язків між ними, а також самостійно застосовує знання в стандартних ситуаціях, володіє розумовими операціями (аналізом, абстрагуванням, узагальненням тощо), вміє робити висновки, виправляти допущені помилки; відповідь учня повна, правильна, логічна, обґрунтована, хоча їй і бракує власних суджень; він здатний самостійно здійснювати основні види навчальної діяльності);

четвертий рівень – високий (знання учня є глибокими, міцними, узагальненими, системними, учень вміє застосовувати знання творчо, його навчальна діяльність має дослідницький характер, позначена вмінням самостійно оцінювати різноманітні життєві ситуації, явища, факти, виявляти і відстоювати особисту позицію).

Визначеним рівням відповідають розроблені критерії оцінювання навчальних досягнень учнів за 12-бальною шкалою [1].

У підсумку слід зазначити, що оцінка знань є однією з основних і складних проблем дидактики. Визначення та оцінка успіхів у навчанні вимагає аналізу того, які критерії мають бути оцінені, а також дослідження показників, шкали і одиниць вимірювання і, нарешті, питання про інструменти, прилади вимірювання. Всі ці поняття поки що недостатньо розроблені, особливо тому, що кожен екзаменатор самостійно вирішує, наскільки рівень знань студента відповідає вимогам програми, користуючись при цьому критеріями, хоч і рекомендованими методикою з певного предмету, але й занадто суб'єктивними уявленнями екзаменатора про необхідну якість знань. Перспективу подальших досягнень вбачаємо у розробці критеріїв та одиниць вимірювання навчальних досягнень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии / В.П. Беспалько. — М.: Педагогика. — 1989. — 192 с.
2. Вишневський О.І., Кобрій О.М., Чепіль М.М. Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій / За ред. О.Вишневського / О.І.Вишневський, О.М.Кобрій, М.М. Чепіль. — Дрогобич: Відродження. — 2001. — 268 с.
3. Зайченко І.В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів (Рукопис) / І.В. Зайченко. — 2-е видання. — К.: Освіта України, 2008. — 528 с.
4. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні: Педагогічні концепції / А. Погрібний, А. Алексюк, О. Вишневський, В. Майборода, Інститут українознавства Київського національного університету ім. Т.Шевченка. — Київ : Школяр, 1997. — 148 с.
5. Лозова В.І., Москаленко П.Г., Троцько Г.В. Педагогіка. Навчально-методичний посібник. — К.: ІСДОУ. — 1993. — 140 с.

Редакционная коллегия:

И.И. Степанченко – доктор филологических наук, заведующий кафедрой славянских языков Харьковского национального педагогического университета имени Г. С. Сковороды (главный редактор); **Е.А. Скоробогатова** – кандидат филологических наук, профессор кафедры славянских языков Харьковского национального педагогического университета имени Г. С. Сковороды; **Т.П. Стаканкова** – кандидат филологических наук, декан факультета славистики Харьковского национального педагогического университета имени Г. С. Сковороды; **Н.В. Тучина** – кандидат филологических наук, декан факультета иностранной филологии Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды.

Филологический сборник: Сб. науч. статей. – Вып. 19/ Сост. – Е.А. Скоробогатова, И.И. Степанченко. – Харьков: ХНПУ имени Г.С. Сковороды, 2015. – 136 с.

Утвержден Ученым советом Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды (протокол № 2 от 17 апреля 2015 г.)

Рецензенты:

Бескоровайная Л.С. – кандидат педагогических наук, доцент, заведующая кафедрой филологии ХНАДУ;

Андропова Л.Г. – кандидат филологических наук, доцент кафедры мировой литературы ХНПУ имени Г.С. Сковороды.

Статьи печатаются на украинском и русском языках в авторской редакции.

Издан за счет средств авторов.

© ХНПУ имени Г.С. Сковороды, 2015